

Ole Borre

Empirisk og kritisk samfundsforskning

Nutidig samfundsvidenskab er først og fremmest præget af en interesse, som adskiller den fra ældre tiders: interessen for data. Når man som undertegnede igennem et tiår har drevet rundt imellem økonomi, sociologi og politologi, kan man ikke undgå at bemærke dette fællestræk. Inden for nationaløkonomien er økonometrien trængt frem med sine afprøvninger og anvendelser af modeller på bekostning af den ældre metode, der bestod i at opstille antagelser og ræsonnere ud fra dem. Sociologien har naturligvis altid haft en empirisk orientering som sit særlige kendetegn, men sammenligner man med trediverne, fyrrerne, eller endog halvtredserne, må man forbavses over, hvor lidt man dengang interesserede sig for at skaffe sig et datagrundlag for de fænomener, man opererede med. Man ser det klart, når man forsøger at rekonstruere tidsrækker bagud i tiden. Hvad ville det for eksempel ikke betyde at have adgang til holdningsundersøgelser i Tyskland, der gik tilbage til trediverne? Inden for politologien behøver man blot at sammenligne en nyere årgang af *American Political Science Review* med en årgang fra fyrrerne for at se forskellen. Den nyere årgangs artikler ligner i deres sigte og opbygning mere en samtidig årgang af et førende sociologisk eller nationaløkonomisk tidsskrift, end de ligner tidligere årgange inden for deres eget felt. Det gennemsnitlige tekniske niveau varierer naturligvis, hvilket for eksempel gør flertallet af økonometriske artikler ulæselige for politologer, mens politologiske artikler omvendt forekommer økonomer primitive. Men interessen for data er nogenlunde den samme og støt voksende inden for alle tre discipliner.

Men det er måske især inden for politologien, at kontrasten mellem før og nu forekommer skarpest og også har medført mest debat. Dette er meget naturligt, hvis man ser på, hvordan undervisningen og forskningen inden for denne disciplin tidligere grupperede sig. Det synes som om man

kan trække et skel mellem tre komponenter, (1) de politiske ideers historie, fra Platon og frem til (hvis man var med på noderne) Lenin og Woodrow Wilson; (2) læren om den offentlige forvaltning; og (3) historien, især den nyere historie. Hvad de to førstnævnte komponenter angår, var der i princippet intet, der nødvendiggjorde, at man beskæftigede sig med den rent faktiske adfærd, hverken hos beslutningstagere eller menigmand. Om for eksempel de politiske ideer havde vist sig at have haft nogen indflydelse på verdensgang, eller omvendt var afstedkommet af verdensgang, ville man i dag synes var et væsentligt spørgsmål for idéforskere. Men den inkarnerede statsteoretiker synes at have været langt mere interesseret i at finde en miskendt statsfilosof eller påvise en uoverensstemmelse mellem to statsfilosofers tankegang. Ligeledes forekommer det ikke at have været noget centralt punkt for den typiske forvaltningsteoretiker at beskæftige sig med, i hvor høj grad og med hvilken virkning magten bevægede sig ad de kanaler, der var indordnet i hans struktur. Om historien kan man vel sige, at dens funktion i denne sammenhæng i hovedsagen bestod i, at den tilbød et rigt assortiment af illustrationer, hvormed de to øvrige komponenter kunne krydre deres fremstilling.

Man finder naturligvis også i dag undervisningsgennemgange og videnskabelige arbejder, der fortsætter denne tradition. Men selv i disse tilfælde taler forelæseren eller forfatteren hyppigt om modeller, og om muligheden af at gøre observationer - eventuelt indirekte - i den form at han beklager, at det vil være vanskeligt eller føre for vidt at sige noget nærmere herom. Allerede dermed giver han udtryk for en tankegang, der ville have ligget ældre tiders teoretikere umådelig fjernt.

Denne data-orientering inden for samfundsvidenskaberne generelt skal ikke misforstås derhen, at der simpelthen er en tendens til at lægge flere og flere tal på bordet. Man finder måske nok en sådan hang på et indledende trin af det empiriske gennembrud, men den afløses i reglen af en form for æstetik i fremstillingen, hvor få men veltilberedte

tal serveres sammen med en udtømmende diskussion af deres teoretiske relevans. Man opdager, at læseren eller tilhøreren ikke orker at fordøje mere end tre-fire ting i løbet af en artikel eller en forelæsning og ønsker derfor at sikre sig, at det bliver de centrale ting, der prenter sig i erindringer.

Der er her ved at udvikle sig et samfundsvidenskaberne formsprog, hvorigennem de i stadig stigende grad udtrykker deres budskaber på en måde, der er relativt tilgængelig. For eksempel er økonometrien, så vidt jeg er orienteret, ikke på vej til at blive mere og mere kompliceret, men snarere i færd med at forenkle og sammenfatte sine teorier og resultater. Også når jeg kigger ud fra mit eget hjørne, ser det ud til, at de mest værdifulde resultater ikke sker gennem udvikling på isolerede områder, men ved en tilnærmelse til andre forskningsområder. Vælgeradfærd kombineres med kommunikations- og ideologistudier, med analyser af det politiske systems output-side, med økonomiske konjunkturbevægelser og sociale indikatorer. Dette kræver ikke nogen særlig udviklet statistisk metodologi, men snarere at dataindsamling og teoridannelse på disse områder er nogenlunde på samme niveau.

En egenskab ved dette formsprog er altså, at det ikke er nogen bestemt detailviden eller ekspertise, der er afgørende for, om man forstår det eller kan udtrykke sig i det. Det er, som ved andre sprog, et spørgsmål om motivation og daglig træning. Oven på gymnasieuddannelsen i dens nuværende form vil jeg antage, at 3-4 år er nødvendigt for de fleste, hvorfor jeg anser basisuddannelse på to år for at være for kort, i modsætning til amerikansk college-uddannelse og engelsk B.A. uddannelse, der strækker sig over fire år. Når man er ved at sætte sig ind i et nyt område, kommer der ofte et punkt, lige inden brikkerne falder på plads, hvor man kun med yderste modvilje beskæftiger sig med det. Det vil være trist, hvis basisuddannelsen slutter netop på dette punkt.

Men hvad skal man så udtrykke i dette sprog, hvad skal der undervises og forskes i? I konsekvens af det foregående er det ikke så meget fagopdelingen, som den eksisterer i dag.

som det er relationen til nyere generelle synspunkter inden for samfundsvidenskaberne som helhed, såsom den kritiske og den marxistiske linie, der vil blive centrum for opmærksomheden. Den kritiske linie har undertiden ment, at blot det at forskningen orienteres i empirisk retning medfører, at den foregår på det bestående samfunds vilkår. Man kan jo ikke så godt iagttage noget, som ikke eksisterer.

Det er klart, at man ikke kan påvise, at for eksempel det repræsentative demokrati er en illusion, uden at analysere det repræsentative demokrati. Men det har nu sjældent været nogen hæmsko for kritik, at der fandtes et konkret objekt at kritisere. Der er indlysende skævheder i magtfordeling og rekruttering, indlysende mangler i kommunikation og fleksibilitet at slå ned på. Det ærgerlige er blot, at analysen af sådanne svagheder tenderer at holde op på det mest spændende punkt. At arbejderbørn stadig kun udgør 12-14% af klientellet for den højere undervisning beviser i sig selv ingenting. Det kan bruges til at argumentere for, at overklassen har bemægtiget sig vitale dele af uddannelsesinstitutionerne; men det ville også kunne bruges som led i en art overmennesketeori. Og hvad beviser det, at 95-97% af avisoplaget er domineret af borgerlige synspunkter? At kapitalen har monopol på kommunikationsapparatet, eller at ingen i virkeligheden ønsker en revolution? Det er nødvendigt at udfolde mere fantasi i detektivarbejdet for at påvise den bagvedliggende sociale proces. Hvis man stiller en funktionel model op over for en magtmodel, på hvilke punkter leder de så til forskellige forudsigelser angående udfaldet af en analyse, og hvilke data er der brug for til at gennemføre en sådan analyse?

Det er sandsynligt, at den form for empirisk orientering, der er skitseret ovenfor, vil være en løftestang for kritisk sociologi og kritisk politisk videnskab. Fra 1870'erne og fremefter var den løftestang for den sociale indignation. Karl Marx' undersøgelser over arbejdsforhold og sociale forhold i England, Charles Booths redegørelse for dagliglivet i London, eller Eilert Sundts undersøgelser af hygi-

ejneforhold i Norge vidner om det, og de teoretiske rammer og mulighederne for at indsamle data turde være langt mere udbygget i dag.

Den kritiske linie har på en meget frugtbar måde hæftet sig ved tendensen i meget af den hidtidige sociologi til at gå ud fra en model af samfundet som en fint arbejdende maskine; fejlfunktionering var et begreb, der refererede til, at de enkelte tandhjul kunne bryde sammen og måtte repareres eller udskiftes, frem for til kvaliteten af maskinens produktion sat i relation til en eller anden standard. Den kritiske sociologi har peget på, at nogle af tandhjulene havde det bedre end andre, og at hvis man ønskede et andet produkt, var det nødvendigt at bygge maskinen om snarere end at reparere dens enkelte dele. Men i det store og hele er den ligesom blevet stående og har betragtet maskinen udefra, i stedet for at sætte sig grundigere ind i dens mekanik. Inden for samfundsvidenskaberne er det nødvendigt at studere processen ved at gå på tværs af de nugældende fagopdelinger. Det forudsætter igen, at de enkelte forskerhold foretager observationer, der har perspektiver for de øvrige discipliner, og at de præsenterer observationer således, at dette perspektiv træder frem. Der kan næppe være tvivl om, at vi konvergerer imod en sådan situation, og den kritiske sociologi og politiske videnskab bør i egen interesse deltage i denne udvikling for at påvirke den indefra.

Vor særlige rolle som samfundsforskere er efter min mening at analysere samfundsprocesser teoretisk og empirisk. Under dette arbejde sniger værdipræmisser sig ind i analysen. De er der allerede, når vi møder op med vore sociale erfaringer, og de forstærkes eller forandres, når vi tager andre samfundsforskere som vor referencegruppe. I gamle dage overlod vi spørgsmål om værdifrihed og forskellen mellem 'er' og 'bør' til filosoferne. Takket være Myrdals og andres indsats har man fået øjnene op for værdipræmisser, omend hovedsagelig dem, der forekommer i fjendens lejr. Spørgsmål om værdiernes rolle i forskningen er naturligvis for fundamental til, at samfundsforskere kan vige uden om det. Men der er flere måder at gøre sin indsats på, og grænsenytten ved at

arbejde selvstændigt med det filosofiske grundlag vil som regel være ringe, risikoen for dilettanteri for stor. Samfundsforskere kunne i reglen bidrage mere ved at behandle spørgsmålet på det punkt, hvor de er på hjemmebane: ved at påvise værdiernes eksistens, karakter og indflydelse på undervisning og forskning. Samtidig kunne marxistiske teorier om samspillet mellem basis og overbygning præciseres og efterprøves på et højst relevant område.

Samfundsforskerens rolle som analytiker gør ham heller ikke med nødvendighed egnet til at være revolutionær praktiker. Mange samfundsforskere, der kunne gøre en effektiv samfundskritisk indsats igennem deres undervisning og forskning, ville gøre en ynkelig figur på barrikaden og forkludre det organisatoriske arbejde, således at han modarbejdede sin egen hensigt. En sådan forening af teori og praksis i en og samme person var vistnok heller ikke, hvad Marx havde tænkt; eller citeret fra Witt-Hansens forord til Rhodos-udgaven af Kapitalen:

"For Marx er der en dybereliggende analogi mellem det materielle samkvem, der formidles af penge, og som han kalder 'det reale livs sprog' ... og det åndelige samkvem formedelst det talte og skrevne sprog. 'Logikken er åndens penge eller menneskets og naturens spekulative værdi eller tankeværdi'" (s. 24).

Samfundsforskeren må så afgøre, hvorledes han bedst forøger tankeværdien af sit produkt.